

ВИВЧЕННЯ ІСЛАМСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ВНЕСКУ МУСУЛЬМАН у Відродження

STUDIES IN ISLAMIC CIVILIZATION The Muslim Contribution to the Renaissance

A compelling attempt to restore the historical truths of a "golden age" that ushered in the Islamic renaissance, and as a by-product that of the West. Islam created a civilization that changed the world for the better. Spanning a greater geographic area than any other, across the eastern hemisphere from Spain and North Africa to the Middle East and Asia, it formed a continuum between the Classical world and the European Renaissance

AHMED ESSA with OTHMAN ALI

Серія МІД «Книги у скороченому викладенні»

ВИВЧЕННЯ
ІСЛАМСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ
та внеску мусульман у Відродження

Ахмед Есса
Осман Алі

Скорочено Алісон Лейк

*Книга надрукована за підтримки
Асоціації освітнього розвитку*

*Центр ісламознавчих досліджень
Національного університету
«Острозька академія»*

Міжнародний Інститут Ісламської Думки

Острог – 2020

Studies in Islamic Civilization:
The Muslim Contribution to the Renaissance
Ahmed Essa, Othman Ali

Вивчення ісламської цивілізації
та внеску мусульман у Відродження
Ахмед Есса, Осман Алі

© Міжнародний Інститут Ісламської Думки, 2020

The International Institute of Islamic Thought (IIIT)
P.O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

IIIT London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

ISBN:

Переклад: Віталій Щепанський
Редакція: Михайло Якубович
Обкладинка: Шіраз Хан
Верстка: Гасан Гасанов

Серія ПД: Книжки в скороченому викладенні

Серія ПД «Книжки в скороченому викладенні» є цінним зібранням ключових публікацій інституту, що написані у стилій формі для того, щоб дати читачеві змогу збагнути саму сутність головного змісту оригіналу. Створені у короткому, легкому для читання форматі, котрий заощаджує час, ці своєрідні синопсиси пропонують ретельні, дбайливо написані огляди якихось більших видань і, сподіваємося, заохочуватимуть читачів до подальшого дослідження оригіналів.

Книга «Вивчення ісламської цивілізації» була видана у повному обсязі в 2010 й перевидана у 2011. Вона спирається на праці західних вчених для доведення того, що без величного внеску мусульманського світу не відбулося б Відродження (Ренесанс) у Європі. Впродовж майже тисячі років іслам, аргументовано, був однією з провідних цивілізацій світу, охоплюючи при цьому територію, набагато більшу, ніж інші. Він викорінив соціальні відмінності між класами й расами, пояснив, що люди повинні насолоджуватися щедротами земними, за умови уважного ставлення до моралі й етики, і врятував знання, якому загрожувала загибель, якщо не назавжди, то, принаймні, на сторіччя. Геній ісламських вчених став тригером для інтелектуальної традиції Європи і впродовж понад семи сторіч мова ісламу, арабська, була міжнародною мовою науки. Тож, дивно, що спадщина ісламу залишається, значною мірою, без належної уваги, похованою в часі. Як казав Олдос Хакслі: «Великою є істина, але ще більшою, з конкретної точки зору, є наука про істину. Просто оминаючи певні теми... пропагандисти впливають на суспільну думку набагато більш ефективно, ніж вони це робили б, якби вдавалися до найбільш красномовних очорнень».

«Вивчення ісламської цивілізації» - це компілятивна спроба виправити таку хибу й відновити історичну правду про «золотий період», який вилився в ісламський ренесанс і, побічно, стимулював європейське Відродження. Для того, щоб це зробити, у книзі наводиться поверховий огляд досягнень культури, яка, коли перебувала в зеніті, вважалася моделлю людського прогресу й розвитку.

ВСТУП

Ісламська цивілізація досягла великих успіхів і залишила по собі інтелектуальну спадщину віри, котра трансформувала світ. Охоплюючи більшу територію, ніж будь-яка інша цивілізація, яка в східній півкулі простягалася від Іспанії й Північної Африки до Близького Сходу й Азії, вона сформувала континуум між класичним світом та європейський Ренесансом. Сьогодні мусульмани перебувають у дивному становищі, оскільки їх розглядають, переважно, крізь призму, котра зображає мусульманське суспільство як відстау культуру. Популярний історичний переказ є відірваним від задокументованої реальності, котра демонструє, що ісламська цивілізація, коли перебувала в zenіті, була моделлю людського прогресу й розвитку.

Багато праць або применшують, або ж повністю ігнорують присутність та внесок цілої ісламської цивілізації. Ця книга намагається виправити таку ваду й відновити історичну правду про «золоту добу», яка кульмінувала у вигляді ісламського ренесансу. Яскравий внесок ісламу в науку, мистецтво й культуру розглядається систематично, подається детальна й велична панорама навчання, яке сформувало підвалини релігійно-гуманістичного бачення, котре стало передумовою інтелектуального розвитку й зусиль вчених. Ця книга промовляє з мусульманської точки зору, спираючись при цьому на праці західних вчених.

Досягнення ісламської цивілізації та позитивний внесок у загальносвітову спадщину та європейське Відродження не отримали належного визнання. Цей недогляд пояснюється браком відповідних досліджень, невтішним сучасним становищем мусульманського світу та європоцентричним підходом у західному науковому дискурсі. Дослідження, присвячені ісламсь-

кій цивілізації, досі діляться на дві великі категорії. Перший тренд у сучасній академічній науці полягає в запереченні видатної й далекосяжної ролі ісламу в принесенні ним користі середньовічній цивілізації та подальшому розвитку Заходу. Другий академічний тренд полягає у визнанні внеску мусульман у розвиток ісламської та західної цивілізацій. Вчені, котрі є його прибічниками, провели плідну й напружену польову роботу й відкрили величезну кількість скарбів середньовічного ісламу. Ці вчені усвідомили, що Ренесанс та сучасна західна цивілізація завдячують ісламській цивілізації набагато більше, ніж це визнається. Вони також зазначають, що ісламська цивілізація не була ні догматичною, ані ексклюзивною у своїх стосунках з немусульманами.

Тим не менш, дискурс частини політично орієнтованих західних вчених робить наголос на екстремістських поглядах, зважаючи на події 11 вересня 2001 року. Цей впливовий тренд сильно недооцінює відкритість та креативність ісламської цивілізації впродовж історії. Таке прочитання ісламу та його цивілізації не залишає місця для поміркованого ісламу, а ісламська історія й традиції пропонують, у такому випадку, тільки фанатизм, насилля й священну війну. Історична перспектива цієї книги пояснює помилки й недоліки в такому прочитанні ісламської цивілізації й демонструє яким чином іслам як релігія й практичний закон завжди прагнув мирного співіснування з іншими. Ісламське суспільство в середньовічний період шукало єдності в розмаїтті приймаючи внесок немусульман, вільно запозичуючи у попередніх цивілізацій і використовуючи ці знання для розбудови прогресивного суспільства.

Розділ перший

Роль ісламу в історії

Іслам сформував унікальний міст між цивілізаціями Сходу й Заходу. Мусульманські вчені врятували знання, яке було би втрачене на сторіччя, й привнесли дещо нове, додаткове світ-

ло. Цими вибухами креативності, мусульмани зробили свій власний внесок у загальносвітову спадщину на багато сторіч. Мусульмани розглядали пошук знань у якості релігійного обов'язку. Цей внесок відгалузився від унікальних рис релігії, яка наділила гідністю людей.

Іслам пояснив, що люди мають насолоджуватися земними щедротами в рамках моралі й етики, а також прагнув поставити поза законом соціальні відмінності між класами й расами. Ісламська цивілізація пододала географічні й часові межі між Європою й Азією і, таким чином, досягла єдності серед різних народів. Становище жінок покращилося в мусульманських спільнотах. Ісламський спосіб життя був відповідальним за створення ісламської цивілізації та всіх її досягнень і впливів.

Іслам впродовж тисячі років був однією з провідних цивілізацій у світі. Його мова, арабська, була міжнародною мовою науки. Ще, багато книжок з історії приписують досягнення ісламської цивілізації тому, що вона запозичувала в інших цивілізацій. Ці історики віддають перевагу тому, щоб привертати усю увагу до Заходу, як до єдиної середньовічної цивілізації, з головним фокусуванням на Європі. Їхні описи й судження виходять з текстів, котрі датуються від сьомого сторіччя й надалі й містять нападки на іслам, Коран, пророка Мухаммада історики зосереджуються на Греції й Римі та І.¹ на ранньому розвитку християнства, підсумовують ісламський період і роблять величезний стрибок до Ренесансу.

¹ Слова «нехай благословить його Аллаг і вітас» арабською мовою - салла лагу алайгі ва саллям. Ця фраза вживається в ісламі після згадування імені Пророка Мухаммада, а також у тих випадках, коли мова йде про нього, як про Пророка й Посланця Аллага, навіть без згадування його імені. У різних джерелах вживаються фрази «Пророк Ісламу», «Посланець Аллага», «Пророк» та інші, після яких, виражаючи глибоку повагу й за велінням Аллага, мусульмани вимовляють слова «Саллялаху алейхі ва саллям» — «Нехай благословить його Аллаг і вітас». Така традиція збережена й у даній книзі. Підґрунтям цього є принцип Аллага: **«Воістину, Аллаг і Його ангели благословляють Пророка! О ви, які увірували! Благословляйте Пророка й вітайте його миром!»** (Коран: 33:56). – Примітка редакції українського видання, далі – *Прим. ред.*

Мусульмани запозичували в попередніх культур, як робили це й усі не мусульманські цивілізації, а потім робили свій власний внесок й створювали унікальну цивілізацію. Своєю чергою, інші цивілізації, особливо зародкова на той час цивілізація Європи, запозичували ідеї й матеріали в ісламської цивілізації. Іслам породив інший історичний континуум, підтримуючи розвиток християнства та юдаїзму, й забезпечив закладення підвалин для наступної панівної цивілізації: Заходу.

Розділ другий

Навчання й ісламська цивілізація

Роблячи наголос на навчанні, Іслам почав заповнювати провали, яке тільки поглиблювалося у світі в 7 сторіччі. Великі цивілізації загинули, а Європа переживала так звані Темні Часи, тоді як географічне розширення ісламу поєднувалося з інтелектуальною та культурною рівністю. Коран забезпечив серйозний стимул до навчання. Слово *‘ilm* (знання) зустрічається в Корані близько 750 разів, це одне з найчастіше вживаних слів у тексті й одне з найчастіше повторюваних слів у хадисах пророка Мухаммада. На додачу, Коран чітко вирізняє людей з-поміж решти створінь завдяки тому, що вони наділені розумом, здатністю мислити. Мова є багатою в описі наукових концепцій та інших сфер знання. Мова Корану була, і досі є, повторюваною шляхом уважної декламації й мусульманин чує її впродовж усього свого життя. Велика важливість класичної арабської, лінгвістичного базису ісламу та його цивілізації, потребує більше уваги, ніж вона отримала на Заході. Впродовж європейського Середньовіччя, арабська мова домінувала в мусульманському світі й була присутньою в Європі. Вона використовувалася у деяких європейських університетах, поки латина не замінила її. Словник та базова граматики арабської мови також служили джерелом для єврейської філології.

Практично, від самого початку свого існування, мусульманська спільнота вважала вміння читати однією зі своїх головних потреб і встановлювала школи різних ґатунків, тоді як у Європі грамотність була монополією кліру. Це було унікальне суспільство, яке приділяло дуже велику увагу грамотності. Мусульманські вчені ранніх сторіч ісламу сильно вірили в те, що старанність, знання та набожність покращують життя на землі та потойбічне життя. Навчанню приділена велика увага в Корані, у вченні й практиці пророка Мухаммада та його безпосередніх спадкоємців.

Розділ третій

Становлення першої мусульманської спільноти

Перша мусульманська спільнота була суспільством, яке прагнуло до покращень та здійснювало їх, у ньому мусульмани змінювали свій спосіб життя у відповідності з одкровеннями Корану та поведінкою пророка Мухаммада. Ці елементи вплинули на усі сфери життя. Наприклад, Коран наголошує на важливості роботи в гармонії з природою та насолодою від краси створеного Господом світу. Іслам також наділяє людей високим статусом, радше, ніж первородним гріхом та реінкарнацією. Коран описує людське тіло як чудо, котре здатне набувати божественних якостей. Коротше кажучи, Бог звеличив людство. Коран стверджує: «Ми вшанували синів Адама» (17:70).

Пророк власним прикладом роз'яснив що маєтись на увазі під розумом та креативністю, а також і інші аспекти вчення Корану. Мухаммад, народжений в Мецці у 570 році, заслужив собі репутацію надійної людини у своєму особистому та діловому житті. Він отримав своє перше одкровення у 610 році й проповідував своїм землякам-мекканцям, які переслідували його поки він не мігрував до міста, яке в майбутньому стало

Мединою. Ця подія, піджа, позначає початок ісламського календаря і становлення першої мусульманської спільноти. Після кількох битв, Пророк та його послідовники підкорили Мекку і перетворили її на центр ісламу. Бачення Пророка направило цю нову цивілізацію і джихад, або прагнення до вищої мети, був засобом її досягнення. Мечеть стала центром спільноти, освіти й управління, а система оподаткування й мусульманської благодійності була розроблена для підтримки бідних.

Пророк Мухаммад був скромним та смиренным лідером, котрий жив звичайним життям і наполягав на тому, щоб до людей, включаючи жінок, ставилися однаково. Цей розвиток був винятковим для свого часу, коли батьки часто сприймали народження доньки як неславу й нерідко вдавалися до вбивства немовлят жіночої статі. Пророк стверджував, що жінки можуть зберігати після шлюбу свої власні прізвища і не перебувати у становищі охоронюваного майна своїх чоловіків. Чоловікам було заборонено мати необмежену кількість дружин, а жінки отримали право на розлучення, аліменти й підтримку дітей. Жінки також могли мати свою власність і контролювати її самостійно. Ці проривні постанови набагато випереджали свій час.

З поширенням ісламу в усіх географічних напрямках, виникла потреба у взаєморозумінні у вигляді закону. Четверо вчених стали засновниками шкіл ісламської юриспруденції: Абу Ханіфа, Малік ібн Анас, Мухаммад ібн Ідріс аш-Шафі'ї та Ахмад ібн Ханбал. Перший, і найбільш видатний, Абу Ханіфа, використовував Коран у якості базису для своєї школи юриспруденції, також він ретельно перевіряв достовірність хадисів Пророка. Його підхід до ісламського закону був гуманістичним, а його учні стали авторитетами у царині юриспруденції. Ісламський закон був встановлений і став формувати підвалини ісламської цивілізації.

Розділ четвертий

Устрій ісламського світу

Впродовж першого сторіччя після появи ісламу, мусульмани досягли Північної Африки та Іспанії в одному напрямку та Китаю й Індонезії в іншому, іслам набув величезну кількість нових послідовників. По-перше, мусульмани відповідали своїм ворогам подиву гідною рвуністю, зважаючи на те, що часто над ними мали чисельну перевагу більш усталені цивілізації. Також дуже важливим для майбутнього мусульманського світу було те, як мирні спільноти ставилися й поводитися по відношенню до мусульман. Євреї та багато християн вітали їх через те, що вони зазнали переслідувань від візантійців. А у своєму правлінні мусульмани були справедливими, адже Пророк напучував їх «м'яко поводитися з людьми» інших країн.

Мусульмани не руйнували місця, які завойовували, не страчували чоловіків та не перетворювали на рабів жінок та дітей. Їхні армії не окупували міста, а натомість будували власні наметові містечка й гарнізони в околицях, деякі з них самі стали справжніми містами, як Каїр. Багдад був створений для поширення навчання й став першою великою мусульманською інтелектуальною столицею. Три з чотирьох засновників шкіль ісламської юриспруденції жили й працювали там, і Багдад був столицею Аббасидів, династії, котра найдовше правила впродовж ісламської історії. Монголи зруйнували місто та його бібліотеки у 1258 році.

Незважаючи на усталене уявлення, ніби іслам поширювався мечем, мусульмани були меншістю в країнах, котрі перебували під ісламським управлінням, у таких, як Іран, Ірак, Єгипет, Туніс та Іспанія. Мусульмани залишалися меншістю, хоча мусульманські уряди правили в таких країнах, як Індія та Сицилія. Понад те, мусульманські правителі не турбували юдеїв та християн, котрі жили під їхньою владою. Велика кількість навернень до ісламу відбулася більше, ніж через сторіччя після завоювання тих чи інших країн. Іслам поширився в Індонезії, яка зараз є найбільшою мусульманською

країною у світі, і не завдяки битвам чи завоюванням, а завдяки торговцям та суфіям.

Якщо монголи занапастили й зруйнували значну частину мусульманського світу, то ті самі монголи добровільно навернулися до ісламу. Нащадки монголів створили власні ісламські цивілізації та культури, такі як культура Моголів. Цивілізована поведінка мусульман є найбільш очевидною у їхньому ставленні до євреїв, коли їх переслідували християни впродовж перших десятиріч мусульманської експансії. Євреї, які тікали від переслідувань християн, знаходили притулок в мусульманських країнах. В Іспанії, мусульмани у багатьох випадках призначали євреїв на високі урядові посади в регіонах. В інших мусульманських країнах, юдеї зберігали устрій своїх громад і жили у відповідності до своїх власних законів. Вони також брали участь у житті мусульман, в управлінні та в діяльності наукових установ. Єврейська вченість у царині теології та філософії досягла деяких найбільш важливих висот в часи мусульманського правління, а більшість вчених скупчувалася довкола столичних міст. Мусульманська Іспанія була інтелектуальним центром юдаїзму.

Розділ п'ятий

Ісламська цивілізація в Європі та Західній Азії

Мусульманський світ розширювався навіть швидше після того, як ісламська імперія швидко здобула цілковитий контроль над океанами. Впродовж сторіч, араби подорожували у човнах та на кораблях і перевозили товари з порту в порт. Мусульмани розвинули власні навички навігації й додали стерно, з яким Захід познайомився в часи Хрестових походів, а потім вдосконалили астролябію, котру самі вони запозичили у греків. Вони також перейняли вміння користуватися магнітною голкою в китайців і розробили компас. Мусульманська

навігація розвивалася швидко і добре оснащений флот в часи третього халіфа Османа здобув практично повний контроль над Середземномор'ям. Мусульманські кораблі згодом вирушили з торгівельною метою в Індію та Китай, а також на південь, до східних берегів Африки. Англійське слово *admiral* походить від арабського слова *'amīr*, що означає командир.

Після Іспанії та Сицилії, мусульмани не докладали більше значних зусиль для великих завоювань та експансії. Ісламська цивілізація сильно вплинула на Сицилію, в плані мистецтв, освіти та сільського господарства. Мусульмани правили там впродовж двох сторіч. В часи короля Роджера I, адміністрація острова перебувала в руках мусульман, так само, як і сільське господарство та торгівля, така дифузія сприяла появі християнсько-мусульманської культури. Сицилія продовжувала своє існування у якості домену мусульманської культури і в часи правління Роджера II та Фредеріка II, а мусульманський досвід у кораблебудуванні та плаванні допоміг Сицилії стати провідною морською державою в часи правління Роджера II. Фредерік II мав надзвичайні стосунки з мусульманським світом на сході, а мусульманські правителі були його близькими друзями, такий ентузіазм викликав ворожість по відношенню до нього у Європі.

Мусульманські торговці та моряки подорожували по всьому світу, роблячи таким чином інший великий внесок мусульман у географію: описи подорожей та звіти, які доповнювалися звітами юдеїв та християн, котрі подорожували мусульманськими землями. Тим часом, мусульманські завоювання продовжувалися в Азії: Індія, південна Росія й південно-західний Китай. Мусульмани створили поштову систему для зв'язку з цими віддаленими регіонами й вдосконалили її в часи правління Аббасидської династії, столиця якої була у Багдаді. Такі просування шляхом прогресу й дослідження відповідали аятам Корану й хадисам Пророка.

Мусульмани були відкритими по відношенню до інших культур і навчалися в них. Куди б не діставався іслам, скрізь він створював середовище цивілізованого життя. Мусульманський вплив був помітним у багатьох містах і в усьому світі.

Сільські місцевості в Центральній Азії стали мусульманськими завдяки близькості до торгівельних маршрутів. Мешканці Центральної Азії й суфії принесли іслам до тих, хто жив далеко від цих маршрутів, аж поки релігія не поширилася на північ та на схід. Села в мусульманському світі не були, таким чином, ізольованими, як в інших частинах світу. Найважливіший контакт з містами здійснювався через вчителів релігії. Ісламські завоювання не були такими, як в інших імперій, адже правління мусульман було, значною мірою, плідним та доброзичливим. Мусульмани допомагали покращувати життя у тих країнах, де вони оселялися, активізуючи торгівлю та заохочуючи навчання.

Розділ шостий

Торгівля

Араби займалися торгівлею сторіччями й до ісламу, зокрема, вони збирали врожай ладану й продавали його вздовж Шляху Пахопців, який проходив через Мекку. Мусульмани стали завзятими купцями й торговцями. За винятком ранніх битв у Єгипті та на півночі Середземномор'я, торгівля й набожність привели релігію та її послідовників у Африку на південь від Сахари, де мусульмани займалися торгівлею та проклали нові караванні маршрути. Така зосередженість призвела до підйому ісламської цивілізації у світі. Поєднання комерційної діяльності, релігійної віри й культурної відкритості було потужною силою для зростання в мусульманському світі. Мусульманські торговці ефективно сполучали терени двох великих держав – Персії та Візантії – й вдосконалили комерцію та збільшили багатство на існуючих торговельних маршрутах та в завойованих землях.

Мусульмани, які осідали в різних частинах світу, приносили гроші й інвестиції і також перетворювалися на споживачів. Примітно, немусульмани отримували вигоду від масштабної підприємницької діяльності мусульман, навіть у сільських міс-

цєвостях, а мусульмани насолоджувалися вищими стандартами життя, ніж тими, що превалювали за панування візантійців і персів. Активізації торгівлі також сприяв той статус, що його мали торговці в мусульманських країнах. Торговці належали до інтелектуального прошарку суспільства й посилали своїх дітей в університети, ремісники також високо шанувалися.

З появою ісламу, Шлях Пахоців було взято під захист завдяки велінням Корану, він став також відомим під назвою Шляху Прочан. Торгівля була настільки важливою для мусульман, що товари могли привозитися й продаватися під час здійснення паломництва в Мекку, тож місто стало мирним центром релігії й міжнародної комерції.

Мусульмани активізували торгівлю в Африці надзвичайно з історичної точки зору, вони регулярно перетинали Сахару й несли ісламську цивілізацію в Африку. Жваві маршрути простягалися від західної Сахари до Східної Африки, за винятком субсахарських внутрішніх регіонів континенту. Іслам поширився з торгівлею настільки, що більш ніж половина Африки стала мусульманською й регіони континенту розділялися тільки мовами. Навернення до ісламу в Африці дуже значною мірою відбувалося завдяки торгівлі й африканці незабаром перейняли торговельні навички й самі стали активно долучатися до комерційної діяльності. Середземноморські порти були розбудовані для торгівлі з Європою, вони сполучалися з різноманітними караванними маршрутами.

Подібним до першого знайомства з Африкою був і ранній контакт мусульман з Китаєм. Багато торговців осіло в Китаї й це спричинилося до появи там помітного мусульманського населення, це призвело до поступово навернення китайців до ісламу та до того, що поступово іслам прийняли монгольські правителі. Мусульмани використовували інший торговельний маршрут, Шовковий Шлях, який використовувався для транспортування шовку з Китаю в давні часи. Мусульманські торговці вдосконалили маршрут і зробили його безпечнішим, користаючись також перевагами морської торгівлі між Китаєм та Персією, яка існувала ще в доісламські часи. На суші, найбільш ранні контакти між мусульманами й китайцями від-

булися у західному Китаї. В Кантоні, мусульманське населення процвітало й було наділене правом вирішення суперечок між собою за ісламським законом.

Торгівля активізувалася між мусульманами й китайцями, і Китай отримував вигоду від досягнень мусульман в навігації та кораблебудуванні. І вздовж «мусонних маршрутів», які проходили через Індію та Китай, було немало прикладів дружніх стосунків між торговцями й місцевими громадами. Мусульмани також полегшили зв'язок Заходу з Китаєм, так, що торговці могли безпечно подорожувати, й легко, з Далекого Сходу, через Середземномор'я, до мусульманської Іспанії. Цей новий торгівельний союз тривав протягом сторіч, навіть під час війни, як от під час Хрестових походів, й включав європейців. Мусульманська торгівля покращила європейський континент, допомігши йому змінитися від стану конгломерації маленьких феодальних володінь до стану величезного обширу міжнародної торгівлі. Це, поряд з навчанням і запозиченнями в ісламу, допомогло створити Ренесанс.

Розділ сьомий

Сільське господарство й технологія

Сільське господарство було центральним складником мусульманської торгівлі й іншим визначальним фактором в економічній та культурній експансії мусульманського світу. Мало що з цієї історії є відомим на Заході завдяки розрізненним та стереотипним уявленням про світ ісламу. У дійсності, мусульмани були дуже знаючими та допомагали поширювати наявні сільськогосподарські продукти, так само, як і запроваджувати нові, такі, як люцерна. Вони здійснили імплементацію деяких вартісних змін, котрі збільшили обсяг продукції та посилили економіку. Ці інновації включали інтродукцію більш високоврожайних злаків, більш спеціалізоване використання землі й покращення іригаційних систем. Великий ефект полягав у

збільшенні продукції плодівництва, овочівництва, рису, інших зернових, цукрової тростини, пальм та бавовни.

Мусульмани перевозили сільськогосподарські продукти й запроваджували методи культивування в мусульманській Іспанії, що призвело до значного економічного зростання й експорту на Близький Схід та в Азію. Вони принесли плоди, які походять з Азії, такі як цитрусові, банани й манго, в інші країни й далі на захід, в Іспанію. Вони вирощували й поширювали вирощування кавунів й інтродукували три овочі в місцях, за межами їхнього ареалу: шпинат, баклажани й артишоки. Мусульмани долучилися до поширення вирощування інших продуктів харчування, таких як тверді сорти пшениці, сорго й рис, і в багатьох випадках — до селекції нових сортів і збільшення врожайності. Лінгвісти доводять високу ймовірність того, що мусульмани принесли спагеті в Італію. Мусульмани були відповідальними за поширення споживання рису, сприяючи тому, що він став головною стравою, і поширили кокосову пальму й фінікову пальму на захід. Найпомітнішим лінгвістичним аргументом на користь того, що мусульмани транспортували сільськогосподарську продукцію на Захід, є походження слова «цукор», яке походить від арабського слова «суккар».

Бавовняна промисловість була також розвинена в мусульманському світі. Слово «бавовна» походить з арабської мови й бавовна стала популярним і важливим текстилем у мусульманському світі, бавовник культивувався у більшості мусульманських країн та в Європі. Його розподіл перетворився на велику галузь торгівлі з хабом у Багдаді.

Усі ці сільськогосподарські продукти існували сторіччями в Африці та в Азії й до ісламу, але його цивілізація кардинально вплинула на їх розмаїття й дистрибуцію. Ісламська цивілізація принесла їх у багато які частини світу. Як було показано, іслам заохочував індивідуальний і колективний розвиток і вдосконалення, так само, як більш ранні цивілізації Єгипту, Месопотамії й Китаю були віддані радше зростанню, ніж експансії.

Мусульманський уряд також полегшував рух людей і продуктів своїми законами, спільною валютою, уніфікованими мі-

рами ваги та довжини, а також і мережею доріг та караванних маршрутів. Мусульманські інженери просунулися в розвитку іригаційних систем, також і в інших технологіях, таких, як конструювання годинників та вітряків, перегінних кубів, склоробства, парфумерії, килимарства та інших. У всьому, мусульманська імперія спричинила значний вплив на комерційне життя європейців, африканців та азіатів на багато сторіч. Успіх мусульман у поширенні релігії та культури заклав підвалини для економічної експансії. Дружелюбність у торгових відносинах дозволила мусульманським технологіям, продукції та арабській мові проникнути в найрізноманітніші куточки світу.

Розділ восьмий

Процвітання ісламської освіти

У міру зростання мусульманської спільноти, зростало набуття нею знань, і ці зусилля досягли zenіту в період найкращого сторіччя Аббасидського халіфату. Впродовж того часу мусульмани почали писати книжки, головним чином, присвячені тлумаченню Корану та іншим релігійним предметам, включаючи біографію Пророка. Цей період був свідком появи найбільшої кількості перекладів арабською мовою праць, написаних представниками інших націй, і з таких мов як грецька й перська. Арабська мова згодом стала мовою викладання у Західних університетах, а перська мова запозичила багато арабських слів.

Навчальні заклади та бібліотеки, які ті, що знаходилися в Гундішанурі в Ірані, розвивали науку в мусульманську еру, як це робили й величезні приватні книгозбірні. Халіф Аль-Хакам II в Іспанії мав 400 000 книжок у своїй бібліотеці. Вищі навчальні заклади, такі як університет Аль-Азхар в Каїрі, започаткували академічні традиції, які ще й досі залишаються живими, особливо на Заході.

Халіф Харун ар-Рашид був першим халіфом, який став світового рівня державним діячем. Впродовж його правління, Багдад заробив собі репутацію осердя Золотої Доби ісламу. Популярність Ар-Рашида у світі призвела до того, що він став героєм популярних казок «Тисячі й однієї ночі». Після навчання у видатних вчителів, син Ар-Рашида та його спадкоємець Аль-Мамун досягнув досконалості у юриспруденції, літературі, філософії, риториці й науках. Коли Аль-Мамун став халіфом, він заснував «Дім Мудрості» в Багдаді, який приваблював вчених зі всього світу й став центром досліджень, астрономії та здійснення ще більшої кількості перекладів з грецької, сирійської, перської мов та з санскриту. Грецькі праці у їхніх арабізованих версіях згодом досягли латинізованої Європи, відродивши інтерес до Аристотеля й грецьких текстів. В часи перекладання, на Заході ніхто ще не говорив про це і не було жодного уявлення про «класичну Грецію».

Жінки також досягали досконалості у вивченні Корану, юриспруденції, теології, мистецтв та медицини. Акушерки користувалися попитом, хоча жінки також вивчали інші галузі медицини й також ставали хірургами та терапевтами. Багато жінок заслужили повагу завдяки роботі в галузі освіти та інших галузях. Жінками були 17 правителів та адміністраторів, 9 ораторів, 4 людини, котрі збудували мечеті та інші публічні споруди, 42 теологи, 23 музиканти й 76 поетес. Дружини халіфів змагалися одна з одною у написанні віршів.

Імам Аль-Газалі був зразком вченості та зразком тогочасного викладача і найвеличнішим ісламським вченим-теологом свого часу. Ібн Хальдун, засновник соціології й піонер у царині соціальних досліджень, був ще одним великим інтелектуалом, який набув видатного статусу в історії. Арнольд Тойнбі описує його «Мукаддиму» («Пролегомени», - монументальна праця, присвячена історії світу) як філософію історії, яка є найвеличнішою працею у своєму жанрі. Охоплення матеріалу Ібн Хальдуном є величезним, від створення до подій попередніх років, включаючи події біблійних часів та часів існування грецької цивілізації, держав персів та римлян, а також історію арабів.

Використання арабської мови для викладання в західних університетах продовжувалося, однак, поряд з цим, навчатися арабською вчені з Заходу могли і в таких мусульманських навчальних центрах, як, наприклад, ті, що були в Кордові. На той час, західні вчені віддавали перевагу тому, щоб навчатися подалі від контрольованих церквою установ. Геній ісламської цивілізації помітний в тому, як вона використовувала знання, набуті від інших культур, створювала своє власне інтелектуальне середовище і робила свій внесок до скарбниці світового знання. Інтелектуальна активність була константою під час існування ісламської цивілізації.

Розділ дев'ятий

Науки

Коран сильно наголошує на красі природи й на присутності Божих чудес у фізичному світі. У багатьох місцях в Корані згадується природа й елементи науки і вони пов'язуються з Божим творенням, навіть заохочуючи наукові дослідження. Коран привертає увагу до очевидності, котра виявляється у світі природи й наголошує на «розміреності»: балансі між крайніми проявами кількості та якості, за якого ніщо не є знехтуваним».

Ранні мусульманські вчені вже дійшли висновку, що Земля є кулеподібною, базуючись на інтерпретаціях описів, котрі містяться в Корані. Європейці відмовлялися це визнавати аж до часів Ренесансу, наполягаючи на тому, що Земля є плоскою. В мусульманській Іспанії, мусульманські та юдейські астрономи відкинули теорії Птолемея, віддаючи перевагу працям Аристотеля. Мусульманські астрономи виправили планетарну модель Птолемея впорядковуючи таблиці мусульманського альманаху (календаря) і визнали існування інших планетних систем. Мусульмани також розраховували довжину кола з ви-

користанням числа пі ще задовго до того, як вони познайомилися з грецькою геометрією.

Під час своїх завоювань мусульмани зберегли перські та візантійські наукові заклади. Гундішапур став центром науки в мусульманському світі, а його вчені приїжджали в Дамаск, столицю Омеййядів. Ісламська наука домінувала в світі впродовж сторіч і розквітла в часи правління Аббасидів. Вчені з Індії, Візантійської імперії й Персії збиралися в Багдаді, щоб переймати знання від мусульманських вчених. Усі наукові матеріали записувалися новою мовою науки. Усе перекладалося арабською, перш ніж починало таумачитися, що призвело до появи нової термінології та більшої креативності.

Досягнення в астрономії суттєво допомагали мандрівникам, які потребували знання положень сузір'їв і руху зірок, щоб прокладати маршрути й вираховувати час. Місяць також був важливим у житті арабів, які позначили 28 послідовних груп зірок, відомих як «місячні стоянки». Положення Місяця по відношенню до цих стоянок позначало пори року. Мусульманська Іспанія навчила Захід тому, що Земля є сферою і передала йому багато інших цінних наукових надбань, на кшталт астрономічних таблиць.

Мусульманська наука хімії розвинулася через півтора сторіччя після появи ісламу. Мусульмани досягнули видатних результатів у математиці, також, а алгоритми Мухаммада ібн Муси призвели до становлення алгебри, мусульманами були знайдені нові геометричні рішення, визначення ступенів і складені тригонометричні таблиці. Ісламські науки розвинулися завдячуючи відкритості цивілізації до здобутків інших цивілізацій, особливо наукових досягнень, здійснених у Персії, Індії та античній Греції. Перекладацька діяльність заохочувалася мусульманськими правителями й відігравала важливу роль, а ісламські науки вплинули на Ренесанс.

Розділ десятий

Медицина

Впродовж перших років ісламу, Індія, Китай, Греція та Персія були провідними країнами в плані медицини. Грецькі вчені осідали в Гундішапурі, просунутому науковому центрі Персії, який постачав лікарів для Ірану й Арабського світу. Деякі з цих лікарів були сучасниками пророка Мухаммада, який також давав тверезі поради щодо хвороб, навичок здорового способу життя та гігієни. З розвитком медицини в мусульманському світі, халіфати, котрі змінювали один одного, покладалися на лікарів з Гундішапура як на авторитетів медицини. У якості прикладу, можна назвати Хунайна ібн Ісхака, придворного лікаря, який жив у IX сторіччі. Хунайн переклав грецькі праці арабською мовою, написав близько сотні медичних праць, які мали вплив у мусульманському світі, і навчив впливових у майбутньому лікарів.

В добу Аббасидів, усі вчені здобували деякі медичні знання й ставали такими собі поліісторами. Атмосфера сприяла навчанню й учені високо шанувалися. На початку IX сторіччя в Багдаді було 860 ліцензованих лікарів і багато лікарень та шкіл. Важливий період в історії ісламської медицини співпав з часом життя та діяльності трьох великих лікарів, авторів видатних текстів, і філософів: Ар-Разі, Аль-Маджусі та Ібн Сіні. Праці Ар-Разі засвідчили зрілість арабської медицини, а його найважливіший внесок полягав у розрізненні віспи від кору. Він написав понад 200 книжок, половина з яких була присвячена медицині, включаючи 10-томний трактат, присвячений грецькій медицині.

Абу Алі аль-Хусейн ібн Сіна (Авіценна) був найбільш визнаним мусульманським вченим і видатним середньовічним філософом. Мусульманська медицина досягнула своєї кульмінаційної точки в його працях і медичному вмінні. Значення Ібн Сіні для історії медицини базується на його шедеврі — «Каноні медицини», що відомий на Заході під назвою «Канон», у п'яти томах.

Впродовж перших сторіч існування мусульманської Іспанії, вчені, котрі мали натхнення для того, щоб стати лікарями, їхали в Багдад, Каїр, Дамаск та Іран для здобуття знань і досвіду в університетах і лікарнях. Пізніше, мусульманська Іспанія відкрила свої власні університети, які стали центрами медицини та філософії, що полегшило передачу мусульманського досвіду решті Європи у XII сторіччі. Найбільш ушавлений андалузький мусульманський вчений – це Ібн Рушд, Аверроес. Він вплинув на Захід у царині філософії, але також він був видатним суддею, лікарем, автором всеохоплюючої медичної енциклопедії. Едвард Браун пише, що як арабські так і неарабські мусульманські вчені зробили найбільший внесок у царину наукової доктрини, яку вони успадкували від греків, у галузі хімії та медицини. В результаті, мусульмани вважали хімію та ботаніку більш корисними для вміння готувати ліки радше, ніж окремими дисциплінами. Медичне й фармацевтичне знання поширювалося мусульманським світом завдяки вченим, які їхали у видатні медичні навчальні центри, щоб вчитися у визнаних майстрів своєї справи.

Мусульмани відзначалися своїми лікарнями й були першими, хто винайшов такий устрій лікарень, котрий і досі залишається ефективним. На додачу до винайдення фармакології, ісламська цивілізація виробила фармацевтичну термінологію й практики, які передалися європейській медицині, як, наприклад, методи приготування ліків. Мусульманська медицина була впливовою і далекосяжною, а ісламська парадигма знання середньовічного періоду була ретельною та всеохоплюючою у своєму фокусуванні.

Розділ одинадцятий

Арабська література

Література й мистецтво були двома визначними константами впродовж існування ісламської цивілізації. Мусульманська креативність звеличила їх до рівня людських досягнень, що

охоплюють також творіння мусульман, котрі жили не в мусульманських країнах. Базисом мусульманської літератури була її мова і те, як вона використовувалася. Кожна культура має свої відмінні риси, метафори, символи й мотиви, і це є особливо справедливим по відношенню до мусульманської культури. Мусульманська література відображає мусульманську етику й має характерні риси: знання Корану й ісламу, доісламської літературної традиції, такої як поезія, ораторство, перекази й племінні теми, у яких часто історичні факти поєднувалися з легендами й переказами з життя видатних історичних особистостей. Великий історик Ібн Хальдун зазначав, що «Книга пісень» Абу-ль-Фараджа охоплює все те видатне, чого араби досягли в минулому в царині поезії, історії, музики та ін.

Прототипами героїв історій та легенд в доісламські часи були королі та племінні герої. Бедуїнські історії розповідалися римованою мовою, тож співана поезія, яка уславлявала героїв пустелі, стала традицією. Араби високо цінували поезію й найбільш уславленими були му'аллякат (Семеро од). Багато арабів і досі пам'ятають та декламують цілі поетичні збірки. Пізніше, коли іслам вплинув на літературу, Коран не перешкоджав поетам відточувати свою майстерність, навіть за життя Пророка. Однак, перші чотири халіфи виявили більшу зацікавленість у поезії, ніж Пророк, віддаючи перевагу тим творам, які були закорінені у «шляхетних цінностях» та ісламській моральності. Ера Омеййядів призвела до появи більшої креативності серед поетів та до розроблення витонченішої мови й нових форм, як от газелей, що стала новою формою любовної поезії. Любовна поезія доісламської доби була знову записана після появи ісламу і стала частиною музики й пісень в часи правління Омеййядів у Мецці та Медини. Любовна поезія мала тенденцію до того, щоб промовляти радше натяками, аніж прямо висвітлювати ту чи іншу тему.

Відбувався і розвиток у написанні прози, хоча ораторство все ще було головним засобом вираження в регіоні, поки грамотність ще продовжувала поширюватися. Старі легенди записувалися, хоча найбільш ранніми письмовими працями були праці з історії. Найпопулярнішими темами були історії

про ранні війни ісламу, часто ці історії літературно прикрашалися. Видатним прозовим твором свого часу було укладення історії-біографії Пророка Мухаммада, що була записана Ібн Ісхаком і базувалася на розпитуванні людей, котрі знали про Пророка завдяки інформації, отриманій від його родичів або сподвижників. Його метод ланцюжка передавачів, котрий сягав часів Пророка, був також використаний для збирання і впорядкування хадисів, також відомих під загальною назвою Сунна, «шлях Пророка», який є, після Корану, найбільш важливим релігійним текстом для мусульман.

Більшість прози, такої як героїчний епос, була написана впродовж ери Аббасидів, котра тривала 500 років, і розвинулася в атмосфері більш витонченої та космополітичної культури, розвиток якої заохочувався халіфатом. Ця проза підважила панівне становище поезії. Відмінність має бути усвідомленою між арабісламською літературою доби Омеййядів та такою доби Аббасидів. Аббасидське правління, особливо перша його половина, призвело до поглиблення відмінностей між літературою, філософією, науками й мистецтвами. Літературна проза домінувала, хоча поезія все ще високо цінувалася і її розвиток стимулювався розвитком освіти й посиленням контактів з іншими культурами, особливо з перською.

З усіх творів цього раннього літературного періоду, збірка оповідок «Тисяча й одна ніч» була найбільш популярною та ушлявленою. Багато історій були перекладені з перської мови й поєднані з бедуїнськими історіями й арабськими народними піснями, часто вони ставали повчальними історіями для мусульман. Цей процес вплинув на побудову казок та на поглиблення їхнього значення.

Зростання інтересу до прозового стилю призвело до формування нового способу композиції, який отримав назву макаMAT, - то є драматичний жанр з непрямыми натяками й подвійними значеннями. МакаMAT Ахмада аль-Хамадані вважалися, з моменту своєї появи, другою після Корану скарбницею арабської мови. Під час ери Аббасидів, поезія була нуртуючою щед्रो, її зміст поширювався, техніки та стиль вдосконалювалися і ставали кращими, ніж раніше.

Розділ дванадцятий

Перська література

Іран є найбільшим вкладником в цивілізацію та культуру ісламу, після Арабського світу. Численні вчені іранського походження включаються в історію арабської цивілізації тому що вони писали арабською мовою. Після відродження перської мови, перська література постала і незабаром досягнула власної гідності та якості. Золотий період перської літератури – це один з найбільш примітних періодів в історії іранської та ісламської культури. Твори яскравих поетів, таких як Румі, Сааді й Гафіз були перекладені численними мовами й отримали високу оцінку західних авторів.

Хоча й арабська мова і мова фарсі є багатими мовами, арабська була переважно усною на початку ісламу, тоді як фарсі вже мала тривалу традицію писемності, включаючи епічні твори, жанр, що став частиною ісламської літератури. Прихід ісламу змінив перську мову, замінивши пехлевійську абетку арабською з деякими видозмінами. Арабська мова й Коран ще більше збагатили існуючий перський словник. Мусульмани, особливо Аббасиди, запозичували в культури Ірану і робили свій внесок у її розвиток.

Якщо іранці перекладали арабською твори з інших мов, араби дали іранцям частину їхньої лексики, релігію іслам і свої форми поезії. Арабська касида стала панівною дуже рано серед іранців, які використовували її як панегірик, а іранці зробили особливий ліричний стиль газелі. Третя поетична форма, що була створена іранцями, це рубайі, або чотиривірші, котрі стали ушлякеними завдяки перекладам англійською мовою рубайів Омара аль-Хайяма. Незважаючи на обмеження в чотири рядки, це був транспортний засіб для великої частини перської поезії. Іранське месневі було серією двовіршів, поєднаних римою, і деякі твори цього жанру мали обсяг у тисячі рядків, як от «Месневі» Румі.

Перська художня проза розвинулася рано під час перекладів з арабської. Фарсі (перська мова) виявилася більше мо-

вою поезії і саме поезія посідала панівне становище в золоту добу перської літератури, коли з'являвся поет за поетом, і так тривало цілих 500 років. Їх і досі високо цінують в Ірані. Серед іранських поетів, котрі здобули світову славу, є Фірдоусі, чий твір, «Шахнаме», налічує близько 60 000 куплетів й вважається найвидатнішою пам'яткою перського епосу. Оскільки він уникав використання арабських слів, його твір є одним з перших перських творів, котрі майже чисто використовують лексику фарсі.

Суфійська поезія також досягла висот впродовж того часу. Румі вважався найбільшим ісламським літератором. Він також відомий у якості «Верховного Містика» і явив величний зразок перського містицизму. Він був ушавленим суфієм, який славив любов і дар життя. Ширше він відомий як Мавлана, або «Наш Пан». Хоча він жив в часи монгольської навали й руйнувань, Румі зберіг значну частину спадку своєї цивілізації завдяки вивченню Корану, ісламу та його вчителів, а також завдяки мандрам. Сааді також здобув велику славу, він вважається чи не найкращим перським поетом. Його оповістки мали моральне й етичне забарвлення й переказувалися як прозою, так і у вигляді віршів. Гафіз, інший видатний майстер, писав у XIV сторіччі й був відомий як найвправніший майстер газелі усіх часів. Серед усіх поетів Ірану, його поезія була найбільш вправною й створювалася з використанням найбільшого розмаїття поетичних технік.

До кінця XV сторіччя перська мова й література поширилися в Індії й вплинули на мову й літературу мусульман, котрі там мешкали. Це призвело до створення нової індійської мови, що отримала назву урду, яка походить від індо-арійської мови (санскриту). З цими двома мовами, Моголи створили свою власну цивілізацію й багату культуру, яка, своєю чергою, вплинула на перську літературу. Перська мова й література зробили безпрецедентний внесок до скарбниці ісламської традиції мистецтва літератури.

Розділ тринадцятий

Мистецтва

Два найпрекрасніші монументи в Іспанії є зразками ісламського мистецтва: Велика Мечеть в Кордові та Альгамбра в Гранаді. Ці будівлі є відкритими, яскравими, барвистими й величними, багато оздобленими арабесками й каліграфією та геометричним орнаментом. Коран наголошує на красі у багатьох місцях. Мусульмани беруть красу, яку дав їм Бог, і прикрашають свої примірники Корану та свої мечеті, створюючи унікальний ісламський стиль дизайну. Сьогодні в мусульманському світі можна побачити багатий дизайн та декорації, прекрасну каліграфію, книжкові ілюстрації, мальовані мініатюри й опатні манускрипти. Арабески з геометричним дизайном є найбільш характерною ісламською естетичною формою.

Мусульмани продовжили традицію прикладного мистецтва, яка зародилася за сторіччя до ісламу, особливо в килимарстві, - килими відтепер були доступними для всіх зі збільшенням кількості наявних матеріалів та продукції. Підлоги мечетей незабаром були вкриті килимами, а кочовики використовували їх у своїх подорожах як переносний домашній скарб. Килимок для молитви став найуживанішим різновидом використання килимів у мусульманському світі. На початку європейського Ренесансу, килими були серед найбільш жаданих продуктів з мусульманського світу. Їх високо цінували за їхній вишуканий стиль і вони ставали елементами картин провідних європейських художників.

В царині кераміки та склоробства, мусульмани повторно винайшли практику емалювання, яка, коли була запроваджена в Європі, стала панівною технікою в західному гончарстві. Мусульмани також додали використання емалювання металом для створення люстр й багатобарвної кераміки. Техніка виготовлення люстр мусульманами проникла в Європу через Іспанію та Італію. Італія купувала емальовану кераміку й кахлі для оздоблення своїх церков в мусульманському світі впродовж сторіч. Мусульманський світ був, ймовірно, єдиною цивілі-

зацією на Близькому Сході, яка виготовляла скляні вироби й вироби з гірського кришталю, котрі мали високу художню вартість. Скло було звичним у практичному застосуванні та для оздоблення. Інша техніка емалювання застосовувалася з використанням золота або без нього.

Знавець, приступаючи до розгляду мусульманського мистецтва, неодмінно зверне увагу на ісламський мініатюрний живопис, як на один з найдосконаліших його проявів, що знайшов своє відображення у перських, могольських і турецьких мініатюрах. Їхні деталі дуже ретельно й чітко відтворені. Мініатюрний живопис також є характерним для інших видів ісламського мистецтва, таких як архітектура, каліграфія, садівництво, килимарство й виробництво одягу, - ці види мистецтва, так чи інакше, пов'язані з мініатюрним живописом. Виготовлення мініатюр було дорогою справою, вони робилися яскравими завдяки використанню золота й коштовного каміння.

Музика існує майже з самого початку ісламських часів і превалює в кожному мусульманському регіоні, включаючи Хіджаз, де й започаткувався іслам. Мусульмани прийняли й продовжують приймати «мистецтво звуку» й Пророк приділяв особливу увагу декламуванню Корану. Найбільш рання мусульманська «музика» сягає часів перших халіфів, вона була власне вокалом. Декламування, здебільшого імпровізацій, виділялося самим голосом, були й мелодії без слів. Музика належала до місцевих культур і оскільки мусульмани не втручалися у звичаї народів, які вони підкоряли, то музика була залишена у спокої. Місцеве звучання музики є явним та очевидним в традиційних автохтонних піснях, мелодіях та інструментах.

Арабська каліграфія, як і архітектура, є важливим різновидом мистецтва в мусульманському світі. Ранні копії Корану записувалися похилим письмом, а коранічне письмо розвинулося у Мецці й Медині у першому сторіччі ісламської ери, це започаткувало становлення каліграфії як мистецтва. Різноманітні стилі письма використовувалися в різних середовищах і також прикрашали будівлі. Аллаг також став фокусом найрізноманітніших стилів та характерів. Геній мусульманських ху-

дожників, особливо тих, які працювали у перші сторіччя ісламської історії, які були основоположниками, також сильно вплинув на розвиток геометричного дизайну, що його можна побачити в арабесках. Мечеть охоплює собою усі інші різновиди ісламського мистецтва, особливо каліграфію та арабески. Архітектура є мистецтвом ісламу і заслуговує відповідного визнання. Мечеть Пророка в Медині стала прототипом для усіх мусульманських будинків поклоніння, оснащених банею та мінаретом.

Розділ чотирнадцятий

Османський внесок в ісламську цивілізацію

Турецький народ, особливо в часи Османів, залишив свій відбиток на формуванні та визріванні ісламської цивілізації у її пізній період, зокрема, в царині мистецтва та архітектури, де османський стиль взаємодіяв з візантійським та з європейським Відродженням. Мусульманські тюркські емірати привнесли багато рис та інновацій в ісламську архітектуру, створюючи новий тип мінарету, котрий став своєрідністю в мусульманському світі та відрізняється від паралелепіпедоподібного типу мінарету ранніх часів ісламу. Посадження бані з монументальним кубічним простором було інновацією. У своїй батьківщині, в Центральній Азії, тюрки жили в наметах, котрі формою нагадували бані, і це згодом вплинуло на турецьку архітектуру та орнаментальні мистецтва. Впродовж сельджуцької доби, послідовне наголошення на бані, як на головній архітектурній рисі, створило необхідність візуальної єдності для інтеграції будівлі у довколишній простір. Художня суміш породила життєздатність і креативність, які були суто османськими. Їхньою мовою була турецька, але також збагачена витонченою перською та арабською поетичною й оповідною традицією й лексикою.

Османська імперія приділяла спеціальну увагу побудові мечетей, оскільки мечеть продовжувала відігравати важливу роль в Османській державі та суспільстві. Падіння міста Константинополя у 1453 році позначило початок глибокого візантійського впливу на османське мистецтво й архітектуру. Вплив приписується султану Мехмету II й Сулейману Пишному, так само, як і факту існування численних релігійних та світських будівель, включаючи й церкву Айя-Софія, що її османи успадкували від Візантійської імперії. Після завоювання, церква була перетворена на імперську мечеть і стала джерелом натхнення для османських архітекторів. Сплановані у центрі святилища з банями з'явилися в Італії й Османській імперії, вони приписуються частково конкурентному відродженню спільного римсько-візантійського архітектурного спадку.

Османська світова держава охоплювала три континенти до XIX сторіччя. Османи були піонерами у своєму підкресленому обстоюванні вільної світової торгівлі й зробили значний внесок у зростання європейського капіталізму. Османські картографи й письменники використовували ті самі джерела, що й картографи доби європейського Ренесансу, як то праці доби класичної античності, зокрема, «Географію» Птолемея.

У багатьох відношеннях, Османська імперія була мусульманським спадкоємцем середземноморських імперій Риму й Візантії, котрі існували раніше, тож османи вважали себе самі спадкоємцями як римських, так і мусульманських традицій. Подібно до Аббасидського халіфату, османська держава була космополітичною й змішувала у собі багато різних культур. Система мілетів ділила імперію на напівавтономні спільноти, у відповідності з принципом релігійної приналежності. Османська релігійна толерантність та чутливість були відображені в архітектурі, побудові мечетей та коледжів. Їхній унікальний зв'язок з ісламом ніколи не уривався, а увага та покровительство мистецтвам з боку Османів були дуже впливовими.

Османи також успадкували багату суміш політичних традицій від розрізнених груп, також і від ісламу. Султан, зразком для якого була концепція справедливого правителя, що вияв-

ляється у тюрксько-перській та ісламській історії, мав головну функцію – захист людей від надмірностей урядовців, таких, як оподаткування й корупція. В результаті, толерантність виявлена османами, заохочувала міграцію, як, наприклад, у випадку з великою кількістю євреїв, котрі втекли з Іспанії й оселилися у Стамбулі. Така міжкультурна дифузія також спричинилася до того, що османи як самі зазнали впливу європейського Відродження, так і вплинули на нього, – це відбувалося шляхом інтелектуального та мистецького обміну.

Розділ п'ятнадцятий

Ісламський вплив на Відродження

Європейці, які найбільше хотіли знищити іслам та мусульманський світ, найбільше скористалися досягненнями ісламської цивілізації, особливо у сфері науки й медицини. Понад те, монголи, які спустошили мусульманський світ і які допомогли хрестоносцям у їхніх прагненнях знищити іслам, перейшли до навернення до ісламу й продовжили існування ісламської цивілізації на декілька додаткових сторіч. Вони також були відповідальними за створення Індії Моголів, іншої мусульманської держави, яка разом із Сефевідським Іраном та Османською Туреччиною, підтримувала ісламську цивілізацію живою до приходу європейських колонізаторів.

Ісламське суспільство сильно вплинуло на науку, медицину, філософію та літературу Європи. Медична практика в Європі була значною мірою базована на ісламській медицині та використанні мудрості єврейських і мусульманських лікарів. Західна медицина була впродовж багатьох сторіч продовженням ісламської медицини. Існував континуум між Заходом на навчанням західних європейців у мусульман, незважаючи на вербальне заперечення виведення знань медицини з мусульманського світу. Ісламська медицина отримала, в буквальному розумінні, схвалення в англомовному світі через Чосера й Шекспіра.

Мусульманське знання проникало на Захід через академічні центри Іспанії й Італії, а ідеї просочувалися під час хрестових походів через перекладені документи. Низка авторитетів також доводить, що Європа отримала грецьку філософію від ісламської цивілізації. Коментарі мусульманських вчених мали першочергове значення і мусульмани пішли далі в базуванні свого мислення на дуже тісному зв'язку між філософією та медициною. До Ренесансу та Реформації, арабська мова була, ймовірно, тією мовою, якою робилося найбільше перекладів у світі.

Велика частка ісламського знання проникла в Європу через мусульманську Іспанію, яка впродовж сторіч більше нагадувала собою якусь країну на мусульманському Близькому Сході. Багато немусульман приймало мусульманські імена, переймало мусульманський одяг та звичаї і використовувало арабську мову у суспільному та приватному житті. Мусульманські, юдейські та християнські студенти, включаючи Карла Великого, подорожували, щоб навчатися в мусульманських університетах Іспанії.

У XII сторіччі, через п'ятсот років після появи ісламу, переклад арабських праць латиною почався там, включаючи й твори художньої літератури, але перш за все йшлося про науку, медицину й філософію. Наприкінці XIII сторіччя, арабська наука й філософія були перенесені в Європу. І все ж, християнська Європа вперто відмовлялася визнавати ісламську освіту й прагнула приписати оригінальний зміст грекам.

Філософ Аль-Фарабі допоміг Заходу в його пошуку знань, а мусульмани, юдеї та християни вивчали його праці для того, щоб зрозуміти хитросплетіння філософії. Вплив Аль-Фарабі на західну думку був значним, як і його ісламський внесок у християнство. Його твори, базовані на Корані, вплинули як на Альберта, так і на Фому Аквінського, а його праці використовувалися для того, щоб примирити Аристотеля й ісламську філософію з християнством.

Література була великою територією впливу ісламської цивілізації на Захід. В часи Середньовіччя й Ренесансу, арабська література була головною сферою зовнішнього впливу на

християнський світ. Також, впродовж своєї першої тисячі років, іслам відкривався Європі майже винятково через арабську літературу. Ще, викривлення на Заході ісламського вчення почалося під час Хрестових походів і тривало й надалі. Зазнавши невдачі в кінцевому підсумку Хрестових походів, християни намагалися зробити монголів своїми союзниками, щоб зруйнувати мусульманський світ та знищити іслам. Ще, усі цивілізації, включаючи Західну, скористалися досягненнями ісламської цивілізації, а іслам справив потужний культурний імпульс на світ християнства.

З цих причин, переклади з арабської європейськими мовами, також як і потужний освітній вплив, що його зазнав Захід з боку мусульман, хай на додаток до чи як переносник античної грецької та східної науки, - це все було важливим внеском у Відродження й розвиток сучасної Західної цивілізації.

Про авторів

АХМЕД ЕССА помер 15 червня 2008 й др. Осман Алі допоміг завершити остаточний варіант рукопису його праці «Вивчення ісламської цивілізації». Др. Есса був професором в університеті Невади, Рено, з 1961 по 1991, викладаючи мультикультурну літературу й креативне письмо. Він був знаним експертом у сфері африканської й близькосхідної літератури. Народившись в Індії, він провів свої ранні роки в Пітермаріц-бурзі й Дурбані, у Південноафриканській Республіці. Його досвід зростав в умовах апартеїду у ПАР, і це дало йому багато натхнення для креативного письма. Др. Есса також був фунда-тором мусульманської спільноти Північної Невади, розвинувши групу від кількох початкових членів у 1960-х до організації, котра сьогодні об'єднує декілька тисяч людей. У 2003, він отримав нагороду Громадянин Світу від Міжнародного Центру Північної Невади за «зміцнення національних та міжнародних зв'язків Невади та її культурно розмаїтого населення».

ОСМАН АЛІ є канадським професором близькосхідних студій. Він багато написав на тему історії й політики Близького Сходу. Він отримав ступінь доктора філософії в університеті Торонто й ступінь магістра міжнародних зв'язків в університеті Гуельф-Канада. Він був асоційованим професором в Департаменті історії й цивілізації університету Рірсон, Торонто, з 1994 по 1998. Він зараз читає лекції в Департаменті історії університету імені Салахуддіна, Ербіль, Ірак. Др. Алі також є президентом курдсько-турецького студентського центру в Ербілі, що в іракському Курдистані, і його зацікавлення охоплюють курдську історію та політику.

Серія МІД «Книги у скороченому викладенні» є цінним зібранням ключових публікацій інституту, написаних у стислій формі, щоб дати читачеві змогу збагнути суть основного змісту оригіналу.

Спираючись на праці західних вчених, **«Дослідження ісламської цивілізації»** доводить, що без вагомого внеску мусульманського світу не було б ніякого Ренесансу в Європі. Можна стверджувати, що майже тисячу років іслам був однією з провідних цивілізацій світу, територіально більшою, ніж будь-яка інша цивілізація. Він усунув соціальні відмінності між класами і расами, дав людям зрозуміти, що вони мають насолоджуватися земними благами за умови, що не ігноруватимуть мораль і етику. Іслам врятував знання, які могли бути втрачені, якщо не назавжди, то принаймні на століття. Геній ісламських вчених оживив інтелектуальну традицію Європи, і на період близько семисот років міжнародною мовою науки стала арабська. Тому дивно, що спадщина ісламської цивілізації значною мірою ігнорується та залишається похованою в часі. **«Дослідження ісламської цивілізації»** є переконливою спробою виправити цю помилку та відновити історичну правду щодо «золотої доби», про яку гучно заявив ісламський Ренесанс і його побічний продукт — Ренесанс західний.

Джон Еспозіто, професор університету та директор Центру мусульмансько-християнського взаєморозуміння імені Принца Аль-Валіда Бін Талала, Джорджтаунський університет, США

Ця книга є обов'язковою до прочитання як науковцями й студентами, так і широким загалом, адже проливає світло на створену мусульманами цивілізацію світового рівня та її незаслужено забутий і недооцінений внесок у західну цивілізацію.

Чарльз Е. Баттерворт, заслужений професор, Університет штату Меріленд, США

Кожен, хто зацікавлений у широкому розумінні ісламської цивілізації, що ґрунтується на глибокому ознайомленні з основними її подіями та працями тих, хто найбільше сприяв її розквіту, відчує глибоку вдячність за історію, яку розповів Ахмед Есса в книзі **«Дослідження ісламської цивілізації»** і яка побачила світ завдяки зусиллям доктора Усмана Алі. Надто довго історію походження ісламу та його великий внесок у просвіту розповідали люди, які самі не бажали усвідомити ці явища глибше і з точки зору їх впливу на людей, — іншими словами, повною мірою зрозуміти їх. Ахмед Есса та доктор Усман Алі пояснюють, що означає таке повне розуміння, і за це всі ми їм дуже вдячні.

Д-р Дуглас Джонстон, президент і засновник Міжнародного центру релігії та дипломатії, США

Ця книга надзвичайно вдало відображає досягнення в області мистецтва та науки, включаючи свободу релігії, що мали місце за часів процвітання ісламської цивілізації тисячу років тому. Я наполегливо закликаю жителів західних країн прочитати її і віддати належне мусульманам за такий чудовий внесок у сучасну цивілізацію. Так само я закликаю прочитати цю працю і мусульман, щоб вони могли надихнутися на подібний внесок у майбутньому.

Міжнародний Інститут
Ісламської Думки